

УДК 94(477):664.12

DOI: 10.26661/swfh-2018-51-054

Розвиток цукробурякової промисловості у Наддніпрянській Україні в науковій спадщині академіка К. Г. Воблого

М.В. Шевченко

*Національний гірничий університет,
maryshevchenko7@gmail.com*

Ключові слова:

цукрова промисловість,
Наддніпрянська Україна,
К.Г. Воблий.

У статті зроблена спроба окреслити головні чинники розвитку цукробурякового виробництва Наддніпрянської України в науковій спадщині академіка К. Г. Воблого (1876-1947). Проаналізовані рукописні роботи вченого, присвячені вивченню історії цукрового виробництва. Охарактеризовано динаміку зростання кількості цукрових заводів і фактори, які сприяли розвитку цукрової промисловості у Наддніпрянській Україні. Авторка статті визначила основні аспекти діяльності великих українських ярмаркових торгів. Проаналізовано заходи, уживані царським урядом щодо підпорядкування української цукрової промисловості Російській імперії. Виділено основні етапи технічного перевороту на Україні у другій половині XIX – на початку XX ст. З'ясовані основні напрями розвитку техніки і технології цукрового виробництва, запропоновані академіком К.Г. Воблим.

Development of Sugar Industry to Naddnepryans'ka Ukraine in the scientific heritage of academician K. G. Voblyi's

M. Shevchenko

National Mining University

Key words:

sugar industry, Naddnepryans'ka
Ukraine, K.G. Voblyi.

The article describes the main factors development manufactures of sugar to Naddnepryans'ka Ukraine in creative heritage of academician K.G.Voblyi's (1876-1947). In the article the state of scientific development of historiography of sugar industry is investigated. The contribution of the scientist to the organization of economic education and National Academic Science of Ukraine is determined. The directions of scientific work of the Seminar for studying the national economy of Ukraine are considered. Manuscript works of academician K.G.Voblyi's the scientist devoted to the study of the history of sugar production in Ukraine are investigated. The author analyzed the dynamics of increase of quantity of sugar factories and factors which assisted manufacture of sugar, in particular to Naddnepryans'ka Ukraine is investigated. The features of the geographical location of sugar factories are highlighted. The dynamics of development of sugar industry in the region is proved based on relevant statistics. The author the article defined the main aspects of the activities of large Ukrainian fair trade. The conditions of labor of workers in the sugar industry are investigated. The measures used by the tsarist government to subordinate the Ukrainian sugar industry to the Russian Empire are analyzed. The main stages of the technical revolution are highlighted on Ukraine in the second half of the 19th – the beginning of the 20th century. The main directions of development of technology and technology of sugar industry, offered by the academician are considered. Analyzed of scientific researches K.G. Voblyi's the economic potential of Naddnepryans'ka Ukraine is revealed. Actuality of scientific works of academician K.G. Voblyi's for modern scientific researches on economic and agrarian history of Ukraine is determined.

Одним із перших українських вчених, хто досліджував історію цукробурякової промисловості в українських губерніях, був академік Костянтин Григорович Воблий (1876 – 1947) – український економіст, віце-президент ВУАН (1929 – 1930), заслужений діяч науки УРСР. Він зробив вагомий внесок у дослідження продуктивних сил нашої держави, а також був фундатором української економічної географії. Однією з важливих проблем, над якою працював вчений, було вивчення історичних аспектів розвитку цукрової промисловості.

Дослідження присвяченого вивченню наукової спадщини К. Г. Воблого з історії цукрової промисловості не існує. Відносно обширна історіографія життя і творчості вченого передбачає, що деякі інформативні та оціночні матеріали з означеної проблеми можна знайти в опублікованих дослідженнях географів М.Д. Пістуна [1], В.М. Матвієнка [2;3], економістів І.Н. Романенка [4], Л. Вернигори [5], істориків Г.К. Швидько [6;7] та Н.Й. Романюк [8].

На початку ХХ ст. були опубліковані роботи економістів Х.М. Лебідь-Юрчика та М.Ю. Цехановського присвячені розвитку цукрової промисловості у Російській імперії. Автори досліджень переважно аналізували статистичні дані про кількість цукроварень, собівартість виробництва цукру та збут готової продукції [9;10]. В середині минулого століття над вивченням вітчизняної цукрової промисловості працювали історики Л.Г. Мельник та І.О. Гуржій, економісти О.О. Нестеренко та П.О. Хромов [11;12;13;14]. За останні роки це питання висвітлювалося в працях сучасних істориків, зокрема монографіях М. М. Москалюка та О.П. Реєнта [15; 16; 17].

Мета даної статті – аналіз творчої спадщини академіка К.Г. Воблого, визначення його внеску у дослідження історії розвитку цукробурякової промисловості в Наддніпрянській Україні, зокрема виявлення ним географії розміщення заводів та специфіки цукрового виробництва.

Джерельною основою даної розвідки є опубліковані праці вченого, а також матеріали особового фонду К.Г. Воблого, що зберігаються в Інституті Рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського НАН України. Опублікований науковий доробок вченого та архівний особовий фонд академіка є достатньо репрезентативним для оцінки вартості та значення вирішення вченим зазначеної проблеми.

У першій третині ХХ ст. на ґрунті активного розвитку продуктивних сил виникла необхідність обґрунтувати розвиток української економі-

ки. Звернувшись до проблеми розвитку цукрової промисловості в українській губерніях, К.Г. Воблий ставив своїм завданням визначити економічний потенціал Наддніпрянської України.

Науковий інтерес становлять праці вченого об'єднані під спільною назвою «Нариси з історії російсько-української цукробурякової промисловості». У 1928 р. вийшов I том цього монографічного видання, у якому дослідник характеризував стан цукрової галузі перед розкріпаченням селян у 1861 р. [18]. У 1930 та 1931 рр. академік опублікував II та III томи названої праці, які охоплювали пореформений період 1861/62 – 1894/95 рр. [19;20].

IV і V томи дослідження мають назву «Нариси з історії цукробурякової промисловості СРСР» були підготовлені вченим в 30 – 40-х рр. та не опубліковані через заборону цензурою, дослідження донині зберігаються в особовому фонді академіка. IV том праці дослідника охоплює пореформену добу, а саме 1861/62 – 1894/95 рр., присвячений він економічній та фінансовій політиці. Верстка даного тому складається з 236 аркушів машинописного тексту з рукописними виправленнями автора та цитуваннями Маркса, Леніна та Сталіна [21]. У фонді також зберігається рукопис частини зазначеного тому присвячений митній політиці [23]. Ще ціла низка документів залишилася в чернеткових рукописних варіантах, зокрема матеріали щодо капіталовкладень та форм кредитування у цукровій промисловості [9].

Рукопис V тому складається з шести розділів, написаних вченим на 752 аркушах. У передмові автор зазначив, що працював над його написанням зі значними перервами, очевидно, передбачалося доповнення тексту архівними матеріалами та новітніми публікаціями, а головне – перегляд як того вимагала критика. Як і в попередніх томах, вчений приділив увагу питанням історичного розвитку цукробурякової промисловості. Особливо значення він надавав торгівлі, перш за все зовнішній, вважаючи, що цукор виготовлений в українських губерніях задовольняв зовнішній ринок Російської імперії [24].

У монографічній серії К.Г. Воблий дослідив історичний процес розвитку цукробурякової промисловості, починаючи з 20-х рр. XIX ст. і до 1914 р. Для здійснення ґрунтовних досліджень цієї галузі вчений опрацював джерела Центрального державного історичного архіву в м. Ленінграді (нині – Російський державний історичний архів, м. Санкт-Петербург): статистичні документи Департаменту економіки та матеріали Міністерства внутрішніх справ. На початку ХХ ст.

не всі документи Київського історичного архіву (нині – Центральний державний історичний архів України, м. Київ) були систематизовані й доступні для роботи дослідника. Але вченому вдалося віднайти значну кількість архівних матеріалів з цієї проблеми у фонді Канцелярії Київського, Подільського і Волинського генерал-губернатора (Ф. 442), Канцелярії старшого фабричного інспектора Київської губернії (Ф. 574) та у справах контори маєтків відомого цукрозаводчика графа Бобринського (Ф. 619).

Статистичний матеріал він отримав у результаті опрацювання даних, опублікованих у періодичних виданнях таких, як «Статистичний опис Київської губернії», «Журнал мануфактур та торгівлі», «Журнал сільське господарство» та «Вісник цукрової промисловості». Для визначення розвитку цукробурякової промисловості він використав метод порівняльної статистики таких показників, як кількість промислових підприємств, кількість робітників, у тому числі в середньому на одне підприємство, обсяги виробництва та продуктивність праці. Результатом цієї кропіткої роботи стали науково цінні порівняльні статистичні таблиці надруковані вченим на сторінках монографічної серії, які відображають процес розвитку цукрової промисловості в українських губерніях Російської імперії з середини XIX ст. і до початку XX ст.

Як відомо, К.Г. Воблий в Українській академії наук очолював історико-економічні дослідження. Оскільки він належав до генерації вчених, світогляд яких був сформований у дорадянський час, його наукова діяльність проходила на тлі гострої політичної боротьби. Але К.Г. Воблому вдалося організувати наукову роботу в академічних установах України.

17 травня 1919 р. К.Г. Воблий був обраний дійсним академіком по науковій кафедрі економіки торгівлі й промисловості, яка входила до складу Соціально-економічного відділу. Того ж року вчений очолив Інститут для вивчення економічної кон'юнктури та народного господарства. У 1920 р. при Соціально-економічному відділі розпочало свою діяльність Товариство економістів. У ньому працювало три секції – статистична, кооперативна та вивчення народного господарства, вчений керував Товариством як голова президії.

У даній розвідці найбільш цікава робота Семінару для вивчення народного господарства України, який був організований за ініціативи вченого у жовтні 1925 р. Семінар розпочав свою діяльність у складі 9 членів, через три роки до нього входило вже 23 дійсних члени, переважно

молодих науковців. Завданням Семінару було дослідження історії цукробурякової промисловості, розвитку текстильної та нафтової галузі України. За три роки роботи відбулося 27 наукових засідань, на яких заслухали й обговорили 26 доповідей. Рекомендовані до друку доповіді увійшли до збірника праць Семінару, яких було надруковано чотири випуски. Свої роботи у цих збірниках К.Г. Воблий публікував мало, надаючи можливість публікуватися молодим вченим. Так, дослідники О.А. Плевако, С.І. Підгаєць та С.М. Цейтлін під керівництвом К.Г. Воблого працювали над історією цукробурякової промисловості в українських губерніях Російській імперії та дослідили такі питання, як зародження цукрової промисловості, її розміщення, організацію сировинної бази тощо. Зауважимо, що в одній із передмов до Праць Семінару К.Г. Воблий досить сміливо писав, що російські науковці ніколи не вважали Україну окремою господарською одиницею. На думку вченого Україна являла собою єдиний народногосподарський комплекс та мала власні шляхи розвитку [25]. Зауважимо, що академік власне сформував цілий науковий напрямок з вивчення цукробурякового комплексу. Розвиваючи ідеї К.Г. Воблого та продовжуючи дослідження цукрової промисловості в середині минулого століття, працювали економіко-географи М.М. Паламарчук, І.С. Іщук та ін. Дослідники вивчали територіальну організацію агропромислових комплексів та поширення цукрового виробництва в західних областях України.

Працюючи над I томом «Нарисів з історії російсько-української цукробурякової промисловості» К.Г. Воблий звертався до праць відомих істориків XIX ст. А.О. Скальковського, І.Ф. Павловського та О.П. Оглоблина, які мають багато історико-статистичного матеріалу. Завдяки опрацюванню доступних архівних матеріалів та доробку попередників, вчений зазначив, що цукробурякова промисловість фактично почала розвиватися з 20-х рр. XIX ст. Він писав: «Перші цукрові заводи в Україні виникли на початку 20-х р. XIX ст. у Подільській, Чернігівській та Київській, в 30-х р. на Україні було тільки 6 цукрових заводів. У 40-х рр. XIX ст. в українських губерніях вже налічувалося 2/3 усіх цукрових заводів Російської імперії [26, с. 3]. За висловом вченого, Україну охопила «цукроманія».

Зауважимо, що точної дати, коли розпочалося виробництво цукру з буряків на Україні в історичній літературі не існує. Найбільш поширеним є твердження, що перші цукроварні в Україні виникли на початку 20-х років XIX ст.: у 1824 р. в с. Трощин Канівського повіту, 1825 р. в с. Макошині

на Чернігівщині та 1827 р. у містечку Бершадь Подільської губернії [27; 28].

Систематизувавши статистичні дані К.Г. Воблий стверджував, що вже в середині XIX ст. виробництво цукру в Російській імперії досягло досить високого рівня. Так, 1845 р. в 22 губерніях імперії нараховувалось 216 діючих цукроварень, з них – 116 були розташовані в українських губерніях. По своїй Російській імперії перше місце належало Київщині, на долю якої припадало у 1845 р. 19,8% загальної кількості українських цукроварень, а одне підприємство давало продукції на 53,5 тис. крб. У 1848-1849 рр. в імперії працювало вже 295 цукроварень, з них 183 – в підросійській Україні, тобто 62 % від загальної кількості підприємств цієї галузі [18, с.164-165]. Вчений наголошував, що центр виробництва цукру перемістився з Тульської, Курської, Воронізької губернії у Волинську, Київську та Чернігівську губернії. В 1850-х рр. у Київській губернії за виробничою потужністю помітно вирізнялися заводи братів Яхненків-Симиренків близько 4 млн. т. цукру, завод Бобринського близько 3 млн. т., у Волинській – завод Сангушко з потужністю близько 1,5 млн. т., у Чернігівській – завод Кушелева-Безбородька з потужністю 0,8 млн. т. цукру [29, с. 183].

Характеризуючи процес розвитку цукробурякової промисловості дореформеної доби, К. Г. Воблий розрізняв два типи цукроварень: перший – сільськогосподарський (задовольняв внутрішні потреби окремого маєтку), другий – комерційний (спеціалізувався на промисловому виробництві, яке давало прибуток). За технічними характеристиками вчений розрізняв вогневі та парові цукроварні. Комерційні цукроварні де використовували пар, були великими підприємствами з чималою кількістю працівників (300-400 осіб).

У географії цукрової промисловості К.Г. Воблий виділяв дві смуги – північно-східну та південно-західну, до якої відноситься Наддніпрянина. На думку вченого, головними чинниками вдалого розміщення цукроварень були: сировина, паливо та трудові ресурси. «З усіх районів України на Правобережжі були найсприятливіші умови для розвитку цукрової промисловості. Чернігівщина мала досить палива, але не відзначалася родючістю ґрунтів. На Харківщині було достатньо сировини та робітників, але відчувалася нестача палива», – наголошував К.Г. Воблий [18, с. 232]. У 1848 р. в Наддніпрянській Україні діяло 116 цукроварень: на Київщині – 70, Поділлі – 36 та Волині – 10. В середині XIX ст. центром цукробурякового виробництва у Російській імперії стала Київщина. Поширенню виробництва цукру в Київ-

ській губернії сприяли впровадження удосконалених засобів обробітку землі, відповідні кліматичні умови та великі запаси лісу. Вчений писав, що саме цукроварні на Київщині зазнали швидкого технічного переоснащення, де ручна праця замінювалася машинною. Розпочався перший етап технічного перевороту, тобто переходу від вогневого способу добування цукру до парового, який став поширюватися в 50-х рр. XIX ст.

Статистичні дані щодо потужності цукрових підприємств середини XIX ст. опублікував учень академіка К. Г. Воблого економіст О.А. Плевако. Він ретельно вивчив дані обліку цукроварень, згідно з якими за 1848-1849 рр. в Україні було виготовлено цукру 746,8 пуд., або 82,3% від загального його виробництва в імперії. Найбільше цукру було вироблено, на підприємствах Наддніпрянини: на Київщині – 459,7 пуд., на Поділлі – 103,4 пуд., на Волині – 37,0 пуд. [30, с. 236]. Зауважимо, що вчений належав до кола молодих економістів, які у своїх наукових дослідженнях, наполягали на вивченні української економічної історії окремо від російської. О.А. Плевако планував написати історію цукрової промисловості в українських губерніях та це не було здійснене. У 1928 р. його було звинувачено у контрреволюції та вислано з України до Сибіру [31].

У першій половині XIX ст. у товарообігу важливу роль відігравала українська ярмаркова торгівля. Тому окремим питанням багаторічного дослідження К. Г. Воблого стали ярмаркові торги. Посилаючись на твори К. С. Аксакова та мандрівні записки академіка В.Ф. Зуєва, вчений наголошував, що у XVIII – XIX ст. ярмарки були одним із найпоширеніших видів внутрішньої, а почасти й зовнішньої торгівлі. Він порівнював їхню діяльність з колесом: «Ярмаркова торгівля переходила із одного пункту до другого, третього й так далі, поки закінчиться річне коло і потім починався новий поворот ярмаркового колеса» [18, с. 51]. Аналіз архівних джерел дав змогу вченому стверджувати, що найбільшими ярмарковими центрами в Україні були Харків та Київ у лівобережних губерніях і правобережних губерніях Російської імперії відповідно. У 60-х рр. XIX ст. з початком активного будівництва залізничних шляхів ярмаркові торги зменшили обсяги товарообігу. Характеризуючи історію залізничного будівництва вчений зауважив, що царським урядом було вирішено спочатку збудувати мережі, які сполучали Україну з Москвою, а вже згодом залізниці, що з'єднували промислові міста та сільськогосподарські райони в українських губерніях [19, с. 77-79].

Потужний пласт документів і архівних джерел дозволив К.Г. Воблюму проаналізувати також умови праці робітників цукрової галузі середини XIX ст. Принагідно зауважимо, в радянській історіографії 20-х – 30-х рр. тема експлуатації робітників і селян в «дожовтневий період» була особливо актуальною.

До 1861 р. на більшості поміщицьких підприємств переважала праця кріпаків. У «Статистичному описі Київської губернії», зазначено: «Поміщики – переважно виробники: вони володіють головним і найважливішим приватним майном – землею, а відповідно і чималою частиною матеріалів фабричного виробництва. В їх розпорядженні – велика кількість робітників» [32, с.170]. Щодо числа робітників цукрових заводів К.Г. Воблий наводить такі дані: за 1856-1857 рр. по Російській імперії на цукроварнях працювало 72 тис. людей, з них в Україні – 48,4 тис., або 67,2 %. У середньому по імперії на одне підприємство припадало 196 робітників, в Україні – 232. Помітним було і збільшення продуктивності праці: у 1848 – 1849 рр. на одного працівника припадало 21,5 пуд. цукру, у 1856-1857 рр. – 29,3 пуд. [20, с. 203-204]. Показники свідчать про те, що на технічно вдосконалених цукрових заводах цукрозаводчики були змушені поряд із кріпаками використовувати найману робочу силу, запрошувати кваліфікованих робітників.

У Київському історичному архіві вчений віднайшов документи так званої «Лебединської справи», а саме угоду 1861 р. між робітниками та Одеським купцем Ізраїлем Бродським. У III томі монографічного дослідження К. Г. Воблий опублікував всі 17 пунктів цієї угоди, що проливають світло на умови праці робітників Лебединського цукрового заводу. Документи свідчать про утиски робітників з боку підприємців та високу смертність серед працюючих на цукрових заводах селян. Дослідник охарактеризував також роль волосної управи, представники якої у примусовому порядку віддавали неплатників податків на цукроварні для виконання там найважчих робіт [20, с. 14-15].

Вчений проаналізував соціальний склад робітників, виділивши дві їх групи – строкових чорноробів та кваліфікованих робітників (майстрів), які постійно були зайняті на заводах. Чорнороби, були найбільшою групою, працювали на підвезенні буряків з поля на завод, вивезенні жому за територію заводу, чищенні казанів, навантаженні, розвантаженні та мийці буряків. Кваліфіковані робітники – машиністи, слюсарі, токарі, мідники, ковалі – ремонтували обладнання та усували різ-

ні неполадки під час роботи заводу. К.Г. Воблий у дослідженні писав, що робітники настільки зжилися з цукровою промисловістю виробивши у собі фабричні навички, що відміна кріпосного права тільки в невеликій кількості відбилася на продуктивності цукрових заводів. Якщо б тут працювали тільки кріпаки, як підсумував вчений, то з відміною кріпосного права цукрові заводи змушені б залишитися без робітників. Зауваживши, що відміна кріпосного права зменшила тільки невелику кількість робітників, чітко говорить, що до кінця XIX ст. в цукровій галузі склався, як зазначив дослідник промисловий пролетаріат [20, с. 251].

Друга половина XIX ст. була часом становлення ринкових відносин у Російській імперії, велике значення в якій відігравала Україна. Цукробурякова промисловість, що інтенсивно розвивалася, зазнала різкого падіння цін на свою продукцію, виникли великі ускладнення з її збутом на внутрішньому ринку. У II томі монографічної серії К.Г. Воблий писав про перші спроби об'єднання цукрозаводчиків та описував їх як синдикат. На основі матеріалів архівного Фонду Державного банку автор стверджував, що у 1876 р. була укладена угода цукропромисловців Правобережної України, метою якої було врегулювання механізму розподілу між учасниками цукрового ринку короткотермінових кредитів, виділених Київською конторою Держбанку для підтримки цукрової промисловості. Синдикат колективно клопотався про надання тимчасових кредитів його учасникам, які виплачували 5% внески від суми кредиту задля утворення окремого резервного фонду для покриття можливих втрат банку. Вчений припускав, що синдикат визначав і норму кредиту для кожного учасника, яку брав на увагу обліково-позичковий комітет. Існування цього союзу було пов'язано з тимчасовими кредитами, які надавалися цукрозаводчикам з кінця 1876 р. до осені 1878 р. З покращенням же кон'юнктури на цукровому ринку діяльність синдикату було припинено [19, с. 142]. Зазначимо, що у другій половині XIX ст. термін «синдикат» не мав чіткого визначення і часто використовувався для позначення будь-якого об'єднання в промисловості. В сучасній історичній літературі знаходимо, що перший синдикат цукрозаводчики створили у 1887 р., який проіснував до 1895р. [33].

Оскільки в експорті Російської імперії цукор посідав значне місце та приносив великі прибутки як власникам підприємств, так і державі, уряд намагався не допустити занепаду цукрової виробництва. Міністерство фінансів у 1895 р.

стало на шлях урядового регулювання цукрової промисловості, запровадило закон про утворення цукрових запасів на цукроварнях. Восени того ж року Міністерством було започатковано урядове нормування. Політика цукрової промисловості цілком ґрунтувалась на монополізації внутрішнього ринку цукру для підвищення внутрішніх цін і дешевого експорту. Така політика, на думку вченого, була спрямована на розвиток цукрової промисловості як важливого джерела державних прибутків. Міністерство фінансів, прагнучи підвищити прибутки, постійно піднімало акциз на цукор. Це зумовило зростання ролі цукрової промисловості як одного з найважливіших джерел державного прибутку.

У фонді К.Г. Воблого також зберігаються рукописи, які характеризують експорт цукру Російською імперією. Зокрема, діяльність Брюссельської міжнародної цукрової конвенції (1902 р.), головна мета якої полягала у врівноваженні конкуренції між тростниковим та буряковим цукром, відміни вивізних дотацій і обмеженні додаткових податків. «Російська імперія приєдналася до конвенції у 1907/8 рр. строком на 5 років та зайняла досить вигідне положення, отримавши право щорічно експортувати 200 тис. т. цукру», – писав дослідник [24, арк. 648]. На підставі даних Департаменту митних зборів, автор вказував, що вивіз цукру з українських губерній зростав та перевищував визначену для імперії норму. Український цукор вивозили через Одеську митницю в Іран, Туреччину та Китай [24, арк. 568-626]. Висновок К.Г. Воблого підтверджують сучасні українські історики О.О. Реєнт та О.П. Сердюк. У монографії «Сільське господарство України і продовольчий світовий ринок» вчені зазначили, що у 1911-1912 рр. до морських портів і прикордонних сухопутних митниць з усіх дев'яти губерній Наддніпрянської України було вивезено 31 713 000 пуд. цукру, що становило 89,23% від загальноімперського вивозу цукру [17, с.343]. Отже, цукор виготовлений в українських губерніях задовольняв потреби як внутрішнього, так і зовнішнього ринку Російської імперії.

К. Г. Воблий вважав, що перетворення цукроваріння у ринкову галузь промисловості, центра-

лізація капіталів і концентрація виробництва забезпечували умови для другого етапу успішного технічної революції в цій галузі, а саме: перехід від пресового способу одержання цукрового соку до дифузійного (тобто отримання соку з буряку у спеціальних апаратах-дифузорах шляхом додавання води до бурякової стружки), який тривав з кінця 70-х і до початку 90-х років. Динаміка впровадження технічних удосконалень у цукрову галузь досліджуваного К.Г. Воблим періоду показує, що у 1885–1886 рр. вже 91% всіх діючих заводів були дифузійними, а в 1888 –1889 рр. дифузійні заводи становили 96,4% усіх заводів. Таким чином, станом на другу половину 80-х років XIX ст. дифузійні заводи остаточно витіснили пресові [15, с. 75].

Таким чином, за перші три десятиліття XX ст., протягом яких К.Г. Воблий працював над цією проблемою, йому вдалося ввести до наукового обігу нові дані з географії розміщення цукроварень, технології цукрового виробництва та кількості виходу продукції. Він оперуючи багатим архівним та статистичним матеріалом, на високому аналітичному рівні дослідив особливості розвитку української цукробурякової промисловості. Вони, за К.Г. Воблим полягали у швидкому технічному переустаткуванні, великої чисельності робітників задіяних на цукроварнях та концентрації виробництва цукру в українських губерніях Російської імперії.

Отже, цукроваріння в Наддніпрянській Україні у другій половині XIX ст. було розвиненою галуззю промисловості, а Київщина перетворилася в центр цукробурякового виробництва Російської імперії. К.Г. Воблий розробив основні напрями подальшого розвитку цукрової промисловості. На його думку, в Радянській Україні необхідно було будувати невеликі та середні заводи у глибинних пунктах з орієнтацією на сировинну базу і, що особливо важливо, на запаси місцевого палива (торфу, бурого вугілля, горючих газів тощо).

Сьогодні, праці академіка К.Г. Воблого з історії розвитку української цукробурякової промисловості становлять фактологічну базу й історіографічну основу для наукових досліджень з економічної та аграрної історії України.

Джерела та література

1. Пістун М.Д. Костянтин Григорович Воблий – видатний український економіко-географ / М. Д. Пістун. – К.: ВИД, 2006. – 34 с.
2. Матвієнко В.М. Науково-організаційна діяльність академіка К.Г. Воблого / В. М. Матвієнко // Вісник Київського університету. Географія. – К.: РВЦ «Київський університет», 1999. – Вип. 44. – С. 49-50.

3. Матвієнко В.М. Теоретичні аспекти української економічної і соціальної географії: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук: спец. 11.00.02 «Економічна та соціальна географія» / В. М. Матвієнко. – К., 2000. – 20 с.
4. Романенко І.Н. Костянтин Григорович Воблий (До сьомдесятиріччя з Дня народження) / І.Н. Романенко // Вісті АН УРСР. – 1946. – № 5-6. – С. 35-43.
5. Вернигора Л. К. Г. Воблий – видатний український вчений-економіст (до 130-ї річниці від Дня народження) / Л. Вернигора // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Економіка. – Вип. 86/87. – К., 2006. – С. 60-62.
6. Швидько Г.К. Орільський талант / Г.К. Швидько // Моє Придніпров'я. Календар пам'ятних дат Дніпропетровської області на 2002 рік: Бібліогр. покажчик / Упоряд. І. Голуб. – Дніпропетровськ: ДОНУБ, 2001. – С. 122-126.
7. Швидько Г.К. Нелегкий шлях до вершин науки / Г.К. Швидько // Моє Придніпров'я. Календар пам'ятних дат Дніпропетровської області на 2011 рік // У 2-х ч. Ч. І. / Упоряд. І. Голуб. – Дніпропетровськ: ДОНУБ, 2010. – С. 140-143.
8. Романюк Н. Й. Наукова школа Костянтина Воблого: до 140-річчя з Дня народження вченого / Н.Й. Романюк // Історія науки і біографістики. – 2016. – № 1 – Режим доступу <http://inb.dnsgb.com.ua/2016-1/14.pdf>
9. Лебедь-Юрчик Х.М. Распределение дохода и оплата труда в сахарной промышленности / Х.М. Лебедь-Юрчик. – Ямполь, 1912. – С. 70-72.
10. Цехановский М.Ю. Исторический обзор свеклосахарной промышленности (1800-1904) / М.Ю. Цехановский. – СПб, 1904. – 267 с.
11. Мельник Л.Г. Технічний переворот в Україні у ХІХ ст. / Л.Г. Мельник. – К.: Вид-во Київського університету, 1972. – 240 с.
12. Гуржій І. О. Україна в системі всеросійського ринку 60 – 90-х років ХІХ ст./ І.О. Гуржій. – К.: Наук.думка, 1968. – 192 с.
13. Нестеренко О.О. Розвиток капіталістичної форми промисловості і формування пролетаріату на Україні в кінці ХІХ і на початку ХХ ст. / О.О. Нестеренко – К.: 1952. – С.113.
14. Хромов П. А. Экономическая история СССР. Период промышленного монополистического капитализма в России / П. А. Хромов. – М.: Высшая школа, 1982. – 240 с.
15. Москалюк М. Розвиток обробної промисловості український губерній Російської імперії в другій половині ХІХ - на початку ХХ століття / М. Москалюк. – Тернопіль : ТНПУ, 2012. – С. 75.
16. Реєнт О.П. Україна в імперську добу (ХІХ – початок ХХ століття) / Гол. ред. Р. Стасюк. – К.: Вид-во «Арій», 2016. – 320 с.
17. Реєнт О.П. Сердюк О.В. Сільське господарство України і світовий продовольчий ринок (1861-1914 рр.). – К.: Ін-т історії України НАН України, 2011. – 365 с.
18. Воблий К.Г. Нариси з історії російсько-української цукробурякової промисловості/ К.Г. Воблий. – Т. 1., Вип.1. Перед розкріпаченням селян 1861 року. – К.: Всеукраїнська Академія наук, 1928. – 248 с.
19. Воблий К.Г. Нариси з історії російсько-української цукробурякової промисловості /К.Г. Воблий. – Т. 2., (1861/62-1894/95). – К.: Всеукраїнська Академія наук, 1930. – 400 с.
20. Воблий К. Г. Нариси з історії російсько-української цукробурякової промисловості / К.Г. Воблий. – Т. 3., Вип. 1. – К.: Всеукраїнська Академія наук, 1931. – 252 с.
21. Інститут Рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського НАН України (далі – ІР НБУВ). – Ф. 38, К. Г. Воблий. – спр. 54 – «Нариси з історії цукробурякової промисловості СРСР» – 236 арк.
22. ІР НБУВ. – Ф. 38, К.Г. Воблий. – спр. 52 – «Матеріали до IV тому «Нариси з історії цукробурякової промисловості СРСР» – 484 арк.
23. ІР НБУВ. – Ф. 38, К.Г. Воблий. – спр. 43 – «О капиталах, формах кредита в свеклосахарной промышленности 1861-1897 гг.» – 112 арк.
24. ІР НБУВ. – Ф. 38, К.Г. Воблий. – спр. 57 «Нариси з історії цукробурякової промисловості СРСР» – 752 арк.
25. Праці Семінару для виучування народного господарства / За ред. К.Г. Воблого. Вип. 3. – К.: 1929. – 242 с.
26. Воблий К. Г. Відбудова цукрової промисловості УРСР і шляхи її дальшого розвитку / К.Г. Воблий. – К, Укрполітвидав, 1948. – С.3.
27. Нестеренко О.О. Розвиток промисловості на Україні / О.О. Нестеренко. – К., 1962. – Ч. 2. – 579 с.
28. Тютюнник Ю.Г. До питання про перший цукровий завод в Україні / Ю.Г. Тютюнник // Питання історії науки і техніки –2015- № 1. – С. 76-79.
29. Воблий К. Г. Опыт истории свекло-сахарной промышленности СССР /К.Г. Воблий К. Г. – М.: Б/и., 1928. — Т. І. — 412 с.
30. Плевако О. З матеріалів до історії цукробурякової промисловості на Україні / О. Плевако // Праці Семінару для виучування народного господарства / За ред. К. Г. Воблого. Вип. 2. – К.: 1927. – С. 186-251.
31. Чабан. М. Економіст та письменник Олександр Плевако / М. Чабан // Моє Придніпров'я. Календар пам'ятних дат Дніпропетровської області на 2009 рік: Бібліогр. видання / Упоряд. І. Голуб. – Дніпропетровськ: ДОНУБ, 2008. – С. 115-117.
32. Статистическое описание Киевской губернии / Изд. И. Фундуклея. – СПб, 1852. – Ч.ІІ: Обзорение сельского хозяйства и поземельной собственности. – С. 170.
33. Лазанська Т.І. Синдикат цукрозаводчиків [Електронний ресурс] // – Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Syndykaty_tsukrozavodchikiv